

Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Fjerde Afdeling)

9. juli 2020 *

»Præjudiciel forelæggelse – forbrugerbeskyttelse – direktiv 93/13/EØF – urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – aftale om lån mod sikkerhed i fast ejendom – vilkår, der begrænser rentesatsens variable karakter (den såkaldte »gulvklausul«) – kontrakt om novation – afkald på at anlægge søgsmål til prøvelse af kontraktvilkår – ingen bindende karakter«

I sag C-452/18,

angående en anmodning om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 267 TEUF, indgivet af Juzgado de Primera Instancia e Instrucción n° 3 de Teruel (retten i første instans og forundersøgelsesdomstol nr. 3 i Teruel, Spanien) ved afgørelse af 26. juni 2018, indgået til Domstolen den 11. juli 2018, i sagen

XZ

mod

Ibercaja Banco SA,

har

DOMSTOLEN (Fjerde Afdeling),

sammensat af afdelingsformanden, M. Vilaras, og dommerne S. Rodin (refererende dommer), D. Šváby, K. Jürimäe og N. Piçarra,

generaladvokat: H. Saugmandsgaard Øe,

justitssekretær: fuldmægtig L. Carrasco Marco,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 11. september 2019,

efter at der er afgivet indlæg af:

- XZ først ved abogado D.J. Fernández Yubero, derefter ved abogados J. de la Torre García, R. López Garbayo og M. Pradel Gonzalo,
- Ibercaja Banco SA ved abogados J.M. Rodríguez Cárcamo og A.M. Rodríguez Conde,
- den spanske regering først ved M.J. García-Valdecasas Dorrego, derefter ved L. Aguilera Ruiz, som befuldmægtigede,

* Processprog: spansk.

– Europa-Kommissionen ved J. Baquero Cruz, N. Ruiz García Napoleón og C. Valero, som befuldmægtigede,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 30. januar 2020,

afsagt følgende

Dom

- 1 Anmodningen om præjudiciel afgørelse vedrører fortolkningen af artikel 3-6 i Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler (EFT 1993, L 95, s. 29).
- 2 Denne anmodning er blevet indgivet i forbindelse med en tvist mellem XZ og Ibercaja Banco SA vedrørende kontraktvilkår i en aftale om lån mod sikkerhed i fast ejendom, som disse parter har indgået.

Retsforskrifter

EU-retten

- 3 Artikel 3 i direktiv 93/13 bestemmer:

»1. Et kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling, anses for urimeligt, hvis det til trods for kravene om god tro bevirker en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser ifølge aftalen til skade for forbrugeren.

2. Et kontraktvilkår anses altid for ikke at have været genstand for individuel forhandling, når det er udarbejdet på forhånd, og forbrugeren derved ikke har haft nogen indflydelse på indholdet, navnlig i forbindelse med en standardkontrakt.

Den omstændighed, at visse elementer i et kontraktvilkår eller et enkelt kontraktvilkår har været genstand for individuel forhandling, udelukker ikke anvendelse af denne artikel på resten af en aftale, hvis en samlet vurdering fører til den konklusion, at der alligevel er tale om en standardkontrakt.

Hvis en erhvervsdrivende hævder, at et standardiseret kontraktvilkår har været genstand for individuel forhandling, har han bevisbyrden.

3. Bilaget indeholder en vejledende og ikke-udtømmende liste over de kontraktvilkår, der kan betegnes som urimelige.«

- 4 Direktivets artikel 4 fastsætter:

»1. Det vurderes, om et kontraktvilkår er urimeligt, under hensyn til hvilken type varer eller tjenesteydelser aftalen omfatter, og ved på tidspunktet for aftalens indgåelse at tage hensyn til alle omstændighederne i forbindelse med dens indgåelse samt til alle andre vilkår i aftalen eller i en anden aftale, som hænger sammen med denne, jf. dog artikel 7.

2. Vurderingen af, om kontraktvilkårene er urimelige, omfatter hverken definitionen af aftalens hovedgenstand eller overensstemmelsen mellem pris og varer eller mellem tjenesteydelser og betalingen herfor, for så vidt disse vilkår er affattet klart og forståeligt.«

5 Direktivets artikel 5 er affattet således:

»I de aftaler, hvor alle eller nogle af de vilkår, der tilbydes forbrugeren, er i skriftlig form, skal disse vilkår altid være udarbejdet på en klar og forståelig måde. Hvis der opstår tvivl om et kontaktvilkårs betydning, gælder den fortolkning, som er mest gunstig for forbrugeren. Denne fortolkningsregel gælder ikke i forbindelse med de procedurer, der er fastsat i artikel 7, stk. 2.«

6 Samme direktivs artikel 6, stk. 1, præciserer:

»Medlemsstaterne fastsætter, at urimelige kontraktvilkår i en aftale, som en erhvervsdrivende har indgået med en forbruger, i henhold til deres nationale lovgivning ikke binder forbrugeren, og at aftalen forbliver bindende for parterne på i øvrigt samme vilkår, hvis den kan opretholdes uden de urimelige kontraktvilkår.«

7 Artikel 8 i direktiv 93/13 har følgende ordlyd:

»Medlemsstaterne kan inden for det område, der omfattes af dette direktiv, vedtage eller bevare strengere bestemmelser, der er forenelige med traktaten, for at sikre en mere omfattende beskyttelse af forbrugerne.«

8 Punkt 1, litra q), i bilaget til dette direktiv, som indeholder en vejledende og ikke-udtømmende liste over kontraktvilkår, der kan betegnes som urimelige, er affattet således:

»Kontraktvilkår, hvis formål eller virkning er følgende:

[...]

q) at ophæve eller indskrænke forbrugerens adgang til at rejse søgsmål eller benytte andre retsmidler [...].«

Spansk ret

Kongeligt lovdekret nr. 1/2007

9 Direktiv 93/13 blev i det væsentlige gennemført i spansk ret ved Ley 7/1998 sobre condiciones generales de la contratación (lov nr. 7/1998 om almindelige kontraktvilkår) af 13. april 1998 (BOE nr. 89 af 14.4.1998, s. 12304), der sammen med andre bestemmelser til gennemførelse af forskellige EU-direktiver vedrørende forbrugerbeskyttelse blev omarbejdet ved Real Decreto Legislativo 1/2007 por el que se aprueba el texto refundido de la Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias (kongeligt lovdekret nr. 1/2007 om vedtagelse af den konsoliderede tekst til den generelle lov om beskyttelse af forbrugere og brugere og anden tilknyttet lovgivning) af 16. november 2007 (BOE nr. 287 af 30.11.2007, s. 49181).

10 Artikel 10 i kongeligt lovdekret nr. 1/2007 bestemmer:

»Det forhåndsafkald på de rettigheder, som denne lov lovgivning indrømmer forbrugere og brugere, er ugyldig ligesom de handlinger, der er foretaget under omgåelse af loven, jf. artikel 6 i Código Civil [(den spanske civile lovbog)].«

11 Artikel 83 i kongeligt lovdekret nr. 1/2007 bestemmer, at »[u]rimelige kontraktvilkår [...] uden videre [er] ugyldige og betragtes, som om de ikke var aftalte«.

Den civile lovbog

- 12 Artikel 1208 i den civile lovbog har følgende ordlyd:

»Novation er ugyldig, hvis den oprindelige forpligtelse også var ugyldig, medmindre det kun er skyldner, der kan påberåbe sig ugyldighedsgrunden, eller en godkendelse gør de ugyldige retshandlinger gyldige ab initio.«

Twisten i hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

- 13 Ved officielt bekræftet dokument af 23. december 2011 erhvervede XZ en fast ejendom for 148 813,04 EUR fra en byggeentreprenør og overtog herved denne entreprenørs lån mod sikkerhed i denne faste ejendom, som kreditinstituttet, Caja de Ahorros de la Inmaculada de Aragón, nu Ibercaja Banco, havde indrømmet. XZ accepterede således alle aftaler og vilkår vedrørende dette lån mod sikkerhed i fast ejendom (herefter »aftalen om lån mod sikkerhed i fast ejendom«), som de var blevet fastlagt mellem den oprindelige skyldner og kreditinstituttet.
- 14 Aftalen om lån mod sikkerhed i fast ejendom indeholdt et vilkår om den maksimale rentesats og minimumsrentesatsen for dette lån, nemlig en årlig rentesats kaldet »loft« på 9,75% og en årlig rentesats kaldet »gulv« på 3,25%.
- 15 Denne aftale om lån mod sikkerhed i fast ejendom var genstand for en ændringsakt af 4. marts 2014 (herefter »kontrakten om novation«) vedrørende bl.a. den rentesats, der var fastsat i »gulvklausulen«, idet denne blev nedsat til en nominel årlig rentesats på 2,35%. Kontrakten om novation indeholdt endvidere et vilkår med følgende ordlyd: »Parterne bekræfter lånets gyldighed og anvendelse, anser vilkårene heri for rimelige og giver følgelig udtrykkeligt og gensidigt afkald på ethvert søgsmål i forhold til den anden part vedrørende kontraktens indgåelse og vilkårene heri samt de hidtil foretagne betalinger og afdrag, hvis overensstemmelse med aftalen de anerkender.« Ved håndskrevet påtegning anførte XZ desuden, at hun var bekendt med og forstod, »at rentesatsen på lånet aldrig vil[le] være under en årlig nominel sats på 2,35%«.
- 16 XZ har således for den forelæggende ret, Juzgado de Primera Instancia e Instrucción nº 3 de Teruel (retten i første instans og forundersøgellesdomstol nr. 3 i Teruel), anlagt søgsmål med påstand om, at det fastslås, at den »gulvklausul«, der fremgår af aftalen om lån mod sikkerhed i fast ejendom, var urimelig, samt at kreditinstituttet pålægges at ophæve dette kontraktvilkår og at tilbagebetale hende de i henhold til dette vilkår uretmæssigt betalte beløb fra lånets indgåelse.
- 17 Eftersom Ibercaja Banco bestred XZ's krav vedrørende vilkårene i kontrakten om novation, har sagsøgeren i hovedsagen desuden anmodet den forelæggende ret om at præcisere, i hvilket omfang retlige akter, der ændrer en kontrakt, navnlig et af vilkårene heri, hvis urimelige karakter påberåbes, ligeledes »smittes« af dette vilkår og følgelig fratages deres bindende karakter i overensstemmelse med artikel 83 i kongeligt lovdekret nr. 1/2007.
- 18 Den forelæggende ret har anført, at Ibercaja Banco efter dom 241/2013, afsagt af Tribunal Supremo (øverste domstol, Spanien) den 9. maj 2013, hvorved det blev fastslået, at »gulvklausuler« i aftaler om lån mod sikkerhed i fast ejendom var ugyldige, idet de ikke opfyldte kravene om klarhed og gennemsigtighed, indledte en genforhandling om disse vilkår i de aftaler om lån mod sikkerhed i fast ejendom, som kreditinstituttet havde ydet. Når dette er sagt, nærer denne ret tvivl om, hvorvidt genforhandling af et urimeligt kontraktvilkår er forenelig med det princip, der er fastsat i artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13, hvorefter urimelige vilkår ikke binder forbrugerne.

- 19 Den forelæggende ret har endvidere bemærket, at kontrakten om novation ikke i sig selv kunne opfylde betingelserne i den »gennemsigtighedstest«, som Tribunal Supremo (øverste domstol) havde opstillet. Denne ret har i hovedsagen bl.a. fremhævet den betydelige skævhed i de fastsatte rettigheder og forpligtelser til skade for låntager, de manglende oplysninger om det tab, som sidstnævnte ville kunne lide som følge af anvendelsen af den ny »gulvklausul«, og låntagers manglende mulighed for at geninddrive det lidte tab, idet låntageren havde givet afkald på ethvert søgsmål i forhold til det fordringshavende kreditinstitut.
- 20 På denne baggrund har Juzgado de Primera Instancia e Instrucción n° 3 de Teruel (retten i første instans og forundersøgellesdomstol nr. 3 i Teruel) besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

»1) Skal princippet om, at ugyldige kontraktvilkår ikke er bindende (artikel 6 i [direktiv 93/13]), udstrækkes til også at omfatte senere kontrakter og juridiske dokumenter vedrørende disse kontraktvilkår, såsom en kontrakt om novation?

Henset til, at kontraktvilkårets absolutte ugyldighed indebærer, at vilkåret aldrig eksisterede i kontraktens juridisk-økonomiske liv, kan det da konkluderes, at senere retshandlinger og deres virkninger for dette kontraktvilkår, dvs. en kontrakt om novation, også forsvinder fra den juridiske virkelighed, idet de skal anses for ikke at eksistere og for ikke at have nogen virkning?

- 2) Kan dokumenter, som ændrer ikke-forhandlede kontraktvilkår, eller hvormed der indgås et forlig med hensyn til ikke-forhandlede kontraktvilkår, og som ved en kontrol ikke opfylder kriterierne om rimelighed og gennemsigtighed, anses for almindelige forretningsbetingelser som omhandlet i artikel 3 i [direktiv 93/13], således at der for disse dokumenter gælder de samme ugyldighedsgrunde, som gælder for de originale dokumenter, som har været genstand for novation eller forlig?
- 3) Bør et afkald på at foretage retslige skridt indeholdt i en kontrakt om novation også være ugyldigt, for så vidt som kunderne ikke i de aftaler, som de underskrev, blev oplyst om, at der var tale om et ugyldigt kontraktvilkår, eller om de penge eller de beløb, som de havde krav på som tilbagebetaling af de renter, som var blevet betalt som følge af den oprindelige pålæggelse af »gulvklausuler«?

Herved oplyses, at kunden [underskrev] et afkald på at anlægge sag uden af banken at være blevet oplyst om, hvad og hvilket pengebeløb vedkommende [gav] afkald på.

- 4) Hvis kontrakten om novation og ændring af et lån analyseres i lyset af [Den Europæiske Unions Domstols] praksis og artikel 3, stk. 1, og artikel 4, stk. 2, i direktiv [93/13], er den nye [»gulvklausul«] i kontrakten da [også] behæftet med en gennemsigtigheds-mangel, idet banken [heller ikke] har opfyldt de kriterier med hensyn til gennemsigtighed, som er fastsat for den i dom af 9. maj 2013 fra Tribunal [Supremo (øverste domstol)], og ikke har oplyst kunden om de reelle økonomiske omkostninger forbundet med denne klausul i kundens aftale om lån mod pant i fast ejendom, således at kunden kan få kendskab til den rentesats (og det deraf følgende beløb), som kunden ville skulle betale, hvis den nye gulvklausul anvendes, og den rentesats (og det deraf følgende beløb), som kunden ville skulle betales, hvis der ikke [anvendtes] nogen [»gulvklausul«], og der [anvendtes] den rentesats, som [var] aftalt i et lån mod pant i fast ejendom uden nogen begrænsning nedadtil?

Det ønskes herved oplyst, om den finansielle institution ved at pålægge det dokument, der benævnes som et [»dokument om novation«], med hensyn til »gulvklausulerne« burde have udført den kontrol med hensyn til gennemsigtighed, der er nævnt i artikel 3, stk. 1, og artikel 4, stk. 2, i direktiv [93/13] og oplyse forbrugeren om størrelsen af de tab, som forbrugeren er blevet

påført ved anvendelsen af »gulvklausulerne«, og den rente, som skal anvendes, hvis disse gulvklausuler ikke fandtes, og om disse dokumenter i mangel heraf også er behæftet med en ugyldighedsgrund.

- 5) Kan de bestemmelser om retslige skridt, der fremgår af de almindelige forretningsbetingelser i kontrakten om novation og ændring af et lån, efter deres indhold anses for urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3, stk. 1, i direktiv 93/13], sammenholdt med bilaget, som indeholder en liste over urimelige kontraktvilkår, og nærmere bestemt dette bilags [punkt 1,] litra q), [...], eftersom de begrænser forbrugernes ret til at udøve rettigheder, som kan opstå eller vise sig efter kontraktens underskrivelse, som det var tilfældet med muligheden for at kræve fuld tilbagebetaling af de betalte renter (jf. Domstolens dom af 21.12.2016)?«

Om de præjudicielle spørgsmål

Om det første spørgsmål

- 21 Med det første præjudicielle spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at denne bestemmelse er til hinder for, at et vilkår i en aftale, der er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, og hvis urimelige karakter kan fastslås af en retsinstant, gyldigt kan være genstand for en kontrakt om novation mellem denne erhvervsdrivende og denne forbruger, hvorved sidstnævnte giver afkald på virkningerne af, at det fastslås, at dette vilkår er urimeligt.
- 22 Det skal bemærkes, at det følger af artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13, at medlemsstaterne skal fastsætte, at urimelige kontraktvilkår i en aftale, som en erhvervsdrivende har indgået med en forbruger, i henhold til deres nationale lovgivning ikke binder forbrugeren (dom af 21.12.2016, Gutiérrez Naranjo m.fl., C-154/15, C-307/15 og C-308/15, EU:C:2016:980, præmis 53).
- 23 Et kontraktvilkår, der er erklæret urimeligt, skal således principielt anses for aldrig at have eksisteret, hvorfor det ikke kan have nogen virkning over for forbrugeren (dom af 21.12.2016, Gutiérrez Naranjo m.fl., C-154/15, C-307/15 og C-308/15, EU:C:2016:980, præmis 61).
- 24 I overensstemmelse med artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 påhviler det følgelig den nationale ret at udelukke anvendelsen af urimelige kontraktvilkår, således at de ikke binder forbrugeren, medmindre forbrugeren gør indsigelse herimod (dom af 26.3.2019, Abanca Corporación Bancaria og Bankia, C-70/17 og C-179/17, EU:C:2019:250, præmis 52 og den deri nævnte retspraksis).
- 25 Det følger imidlertid af Domstolens praksis, at forbrugers ret til en effektiv beskyttelse omfatter vedkommendes mulighed for at give afkald på at gøre sine rettigheder gældende, således at der i givet fald skal tages hensyn til den af forbrugeren udtrykte vilje, når denne, der er bekendt med, at et urimeligt vilkår ikke er bindende, ikke desto mindre anfører, at han ikke ønsker vilkåret tilsidesat, og således giver et frit og informeret samtykke til det pågældende vilkår (jf. i denne retning dom af 14.4.2016, Sales Sinués og Drame Ba, C-381/14 og C-385/14, EU:C:2016:252, præmis 25).
- 26 Direktiv 93/13 foreskriver nemlig ikke, at den ordning for beskyttelse mod erhvervsdrivendes anvendelse af urimelige kontraktvilkår, som det har indført til fordel for forbrugerne, skal være obligatorisk. Følgelig finder den ikke anvendelse, når forbrugeren foretrækker ikke at påberåbe sig denne beskyttelsesordning (dom af 3.10.2019, Dziubak, C-260/18, EU:C:2019:819, præmis 54).

- 27 Det påhviler således i givet fald den nationale ret at tage hensyn til den af forbrugeren udtrykte vilje, når denne sidstnævnte, der er bekendt med, at et urimeligt vilkår ikke er bindende, ikke desto mindre anfører, at han ikke ønsker vilkåret tilsidesat, og således giver et frit og informeret samtykke til det pågældende vilkår (jf. i denne retning dom af 21.2.2013, Banif Plus Bank, C-472/11, EU:C:2013:88, præmis 35).
- 28 Det skal dermed, som generaladvokaten har anført i punkt 39-42 i forslaget til afgørelse, tilsvarende anerkendes, at en forbruger kan give afkald på at gøre et kontraktvilkårs urimelige karakter gældende som led i en kontrakt om novation, hvorved forbrugeren giver afkald på de virkninger, der ville følge af et sådant vilkårs urimelige karakter, for så vidt som dette afkald følger af et frit og informeret samtykke.
- 29 Som det fremgår af den retspraksis, der er nævnt i nærværende doms præmis 25, kan der imidlertid kun tages hensyn til forbrugers afkald på at gøre et urimeligt kontraktvilkårs ugyldighed gældende, hvis forbrugeren ved dette afkald var bekendt med, at dette vilkår ikke var bindende, og med konsekvenserne heraf. Kun i dette tilfælde kan det findes, at tiltrædelsen af fornyelsen af et sådant vilkår følger af et frit og informeret samtykke, som opfylder de krav, der er fastsat i artikel 3 i direktiv 93/13, hvilket det tilkommer den nationale ret at efterprøve.
- 30 Det følger af det ovenstående, at det første spørgsmål skal besvares med, at artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at denne bestemmelse ikke er til hinder for, at et vilkår i en aftale, der er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, og hvis urimelige karakter kan fastslås af en retsinstans, kan være genstand for en kontrakt om novation mellem denne erhvervsdrivende og denne forbruger, hvorved forbrugeren giver afkald på virkningerne af, at det fastslås, at dette vilkår er urimeligt, for så vidt som dette afkald følger af et frit og informeret samtykke fra forbrugers side, hvilket det tilkommer den nationale ret at efterprøve.

Om det andet spørgsmål

- 31 Med det andet præjudicielle spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 3, stk. 1 og 2, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at et vilkår i en aftale, der er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger med henblik på at ændre et potentielt urimeligt vilkår i en tidligere aftale indgået mellem disse parter eller med henblik på at regulere følgerne af, at dette andet vilkår er urimeligt, selv kan anses for ikke at have været genstand for individuel forhandling og i givet fald kan erklæres urimeligt.
- 32 Det skal bemærkes, at i henhold til artikel 3, stk. 1, i direktiv 93/13 vedrører kontrollen af, om et vilkår i en kontrakt, der er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, er urimeligt, de kontraktvilkår, som ikke har været genstand for forhandling.
- 33 I dette direktivs artikel 3, stk. 2, præciseres, at et kontraktvilkår altid anses for ikke at have været genstand for individuel forhandling, når det er udarbejdet på forhånd af den erhvervsdrivende, og forbrugeren derved ikke har haft nogen indflydelse på indholdet, som det bl.a. er tilfældet i forbindelse med en standardkontrakt. I denne henseende har Domstolen allerede fastslået, at et kontraktvilkår, der er udarbejdet med henblik på generel anvendelse, var et kontraktvilkår, der ikke havde været genstand for individuel forhandling (dom af 15.1.2015, Šiba, C-537/13, EU:C:2015:14, præmis 31).
- 34 Disse betingelser kan ligeledes være opfyldt i forhold til et vilkår, som tilsigter at ændre et potentielt urimeligt vilkår i en tidligere kontrakt, som de samme parter havde indgået, eller at regulere følgerne af, at dette andet vilkår er urimeligt. Den omstændighed, at det nye vilkår tilsigter at ændre et tidligere vilkår, som ikke havde været genstand for individuel forhandling, fritager ikke i sig selv den nationale ret fra forpligtelsen til at efterprøve, om forbrugeren rent faktisk ikke har haft nogen indflydelse på indholdet af det nye vilkår som omhandlet i artikel 3, stk. 2, i direktiv 93/13.

- 35 I hovedsagen tilkommer det den forelæggende ret at tage hensyn til samtlige omstændigheder, hvorunder et sådant vilkår er blevet præsenteret for forbrugeren, for at afgøre, om sidstnævnte har kunnet have indflydelse på dets indhold.
- 36 I denne sag kan den omstændighed, at indgåelsen af den af hovedsagen omhandlede kontrakt om novation er en del af den almindelige politik om genforhandling af aftaler om lån mod sikkerhed i fast ejendom, der har variabel rentesats og indeholder en »gulvklausul«, som Ibercaja Banco indledte efter dom nr. 241/2013, afsagt af Tribunal Supremo (øverste domstol) den 9. maj 2013, udgøre et indicium for, at XZ ikke havde haft nogen indflydelse på indholdet af den nye »gulvklausul«.
- 37 Det samme gælder for den omstændighed, at bankenheden ifølge den forelæggende rets angivelser ikke gav XZ en kopi af kontrakten og ikke gav hende mulighed for at tage den med og få kendskab hertil.
- 38 Under alle omstændigheder giver det forhold, at XZ før underskriften af kontrakten om novation anførte en håndskreven påtegning om, at hun havde forstået mekanismen i »gulvklausulen«, ikke i sig selv mulighed for at konkludere, at dette vilkår var genstand for individuel forhandling, og at forbrugeren rent faktisk har haft indflydelse på indholdet.
- 39 Det følger af det ovenstående, at det andet spørgsmål skal besvares med, at artikel 3, stk. 2, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at et vilkår i en aftale, der er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger med henblik på at ændre et potentielt urimeligt vilkår i en tidligere aftale indgået mellem disse parter eller med henblik på at regulere følgerne af, at dette andet vilkår er urimeligt, selv kan anses for ikke at have været genstand for individuel forhandling og i givet fald kan erklæres urimeligt.

Om det fjerde spørgsmål

- 40 Med det fjerde spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 3, stk. 1, artikel 4, stk. 2, og artikel 5 i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at det krav om gennemsigtighed, som i medfør af disse bestemmelser påhviler en erhvervsdrivende, indebærer, at den erhvervsdrivende, når han med en forbruger indgår en aftale om lån mod sikkerhed i fast ejendom, der har variabel rentesats og indeholder en »gulvklausul«, på tidspunktet for aftalens indgåelse skal give forbrugeren de nødvendige oplysninger til at forstå de økonomiske konsekvenser for den pågældende af den mekanisme, der indføres ved denne »gulvklausul«.
- 41 I henhold til artikel 3, stk. 1, i direktiv 93/13 anses et vilkår i en kontrakt, der er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, som ikke har været genstand for individuel forhandling, for urimeligt, hvis det til trods for kravet om god tro bevirker en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser ifølge aftalen til skade for forbrugeren.
- 42 I overensstemmelse med direktivets artikel 4, stk. 2, omfatter vurderingen af, om vilkårene i en sådan kontrakt er urimelige, imidlertid hverken definitionen af aftalens hovedgenstand eller overensstemmelsen mellem pris og varer eller mellem tjenesteydelser og betalingen herfor, for så vidt som disse vilkår er affattet »klart og forståeligt«.
- 43 Nævnte direktivs artikel 5 bestemmer endvidere, at når alle eller nogle af de vilkår i kontrakten, der tilbydes forbrugeren, er i skriftlig form, skal disse vilkår altid være udarbejdet på en »klar og forståelig måde«.
- 44 Det fremgår af Domstolens praksis, at det krav om gennemsigtighed, som er omhandlet i artikel 4, stk. 2, og artikel 5 i direktiv 93/13, ikke kan indskrænkes til, at det pågældende vilkår blot skal være formelt og grammatisk forståeligt. Den ved nævnte direktiv indførte beskyttelsesordning hviler på den betragtning, at forbrugeren befinder sig i en svagere stilling end den erhvervsdrivende hvad navnlig

angår informationsniveau, hvorfor dette krav om en klar og forståelig affattelse af kontraktvilkårene og dermed om gennemsigtighed, der er fastsat i direktivet, skal fortolkes bredt (dom af 3.3.2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, præmis 50).

- 45 Kravet om, at et kontraktvilkår skal være affattet klart og forståeligt, skal derfor forstås således, at det også indebærer, at aftalen klart skal beskrive, hvorledes den konverteringsmekanisme, som det omhandlede vilkår henviser til, konkret fungerer, og i givet fald forholdet mellem denne mekanisme og den, der er fastsat i andre vilkår, således at denne forbruger på grundlag af klare og forståelige kriterier sættes i stand til at vurdere, hvilke økonomiske følger aftalen kan få for den pågældende (dom af 20.9.2017, Andriuc m.fl., C-186/16, EU:C:2017:703, præmis 45).
- 46 Hvad angår lån mod sikkerhed i fast ejendom tilkommer det den forelæggende ret at foretage den nødvendige efterprøvelse i denne henseende på baggrund af alle relevante faktiske omstændigheder, herunder den reklame og de oplysninger, som långiver fremkom med under forhandlingen af en aftale. Det påhviler nærmere bestemt den nationale ret, når denne tager alle omstændighederne i forbindelse med indgåelse af aftalen i betragtning, at efterprøve, om forbrugeren er blevet meddelt samtlige de enkeltheder, der kan have indflydelse på omfanget af vedkommendes forpligtelse, og som navnlig gør det muligt for denne at vurdere de samlede omkostninger ved lånet. Ved denne vurdering spiller dels spørgsmålet, om vilkårene er udarbejdet på en klar og forståelig måde, således at en gennemsnitsforbruger kan vurdere sådanne omkostninger, dels den omstændighed, som er forbundet med en manglende angivelse i kreditaftalen af de oplysninger, som anses for at være væsentlige i forhold til arten af de af denne aftale omfattede varer eller tjenesteydelser, en afgørende rolle (dom af 3.3.2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, præmis 52).
- 47 Det er særligt af afgørende betydning for forbrugeren, at han før indgåelsen af en kontrakt oplyses om kontraktvilkårene og konsekvenserne af denne indgåelse. Det er navnlig på grundlag af disse oplysninger, at sidstnævnte tager stilling til, om han ønsker at lade sig binde af de vilkår, som den erhvervsdrivende forinden har udarbejdet (dom af 21.12.2016, Gutiérrez Naranjo m.fl., C-154/15, C-307/15 og C-308/15, EU:C:2016:980, præmis 50 og den deri nævnte retspraksis).
- 48 Efterprøvelsen af, om et kontraktvilkår er urimeligt, skal endvidere foretages under hensyn til tidspunktet for indgåelsen af den pågældende aftale, under hensyn til alle de omstændigheder, som den erhvervsdrivende kunne have kendskab til på det nævnte tidspunkt, og som ville kunne påvirke den efterfølgende gennemførelse af den nævnte aftale, idet et kontraktvilkår kan indebære en skævhed mellem parterne, som først viser sig i forbindelse med gennemførelsen af aftalen (dom af 20.9.2017, Andriuc m.fl., C-186/16, EU:C:2017:703, præmis 54).
- 49 Den erhvervsdrivendes overholdelse af det krav om gennemsigtighed, som er omhandlet i artikel 4, stk. 2, og artikel 5 i direktiv 93/13, skal følgelig vurderes i forhold til de oplysninger, som den erhvervsdrivende rådede over på tidspunktet for indgåelsen af den aftale, som vedkommende indgik med en forbruger.
- 50 Hvad navnlig angår en »gulvklausul«, der er fastsat i en låneaftale med variabel rentesats, skal det bemærkes, at de økonomiske følger af en mekanisme, der begrænser rentesatsens udsving nedad, nødvendigvis afhænger af udviklingen af det referenceindeks, der ligger til grund for beregningen af en sådan sats.
- 51 Under disse omstændigheder skal den pågældende forbruger sættes i stand til at forstå de økonomiske konsekvenser af et sådant vilkår for ham (jf. i denne retning dom af 5.6.2019, GT, C-38/17, EU:C:2019:461, præmis 33 og den deri nævnte retspraksis).
- 52 Hvad angår et vilkår, som består i en begrænsning af nedadgående udsving for en variabel rentesats, der beregnes på grundlag af et indeks, kan den præcise værdi af denne sats imidlertid ganske rigtigt ikke fastlægges i låneaftalen for hele dennes varighed. Det kan således ikke kræves af en

erhvervsdrivende, at han fremlægger præcise oplysninger om de økonomiske konsekvenser af rentesatsens udsving i løbet af aftalen, eftersom disse udsving afhænger af fremtidige, uforudsigelige begivenheder, der er uafhængige af denne erhvervsdrivendes hensigt. Navnlig medfører anvendelsen af en variabel rentesats ved selve sin art på sigt udsving i størrelsen af de fremtidige afdrag, således at denne erhvervsdrivende er ude af stand til at præcisere den præcise indvirkning af anvendelsen af en »gulvklausul« på disse afdrag.

- 53 Det følger ikke desto mindre heraf, at Domstolen hvad angår lån mod sikkerhed i fast ejendom med en variabel rentesats har fastslået, at fremlæggelsen af oplysninger om den tidligere udvikling i det indeks, på grundlag af hvilket den gældende sats beregnes, er et særligt relevant element (jf. i denne retning dom af 3.3.2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, præmis 56).
- 54 Med en sådan oplysning kan forbrugeren nemlig sættes i stand til i betragtning af tidligere udsving at forstå muligheden for, at han ikke kan nyde godt af lavere satser end den »gulvklausul«, som han tilbydes.
- 55 Hvad angår de beløb, som forbrugeren giver afkald på ved at tiltræde en ny »gulvklausul«, og som svarer til forskellen mellem de beløb, som forbrugeren har betalt i medfør af den oprindelige »gulvklausul«, og de beløb, som skulle have været betalt uden »gulvklausulen«, skal det bemærkes, at en almindeligt oplyst og velunderrettet gennemsnitsforbruger principielt let kan fastsætte disse beløb, eftersom han havde kunnet råde over alle de nødvendige oplysninger fra den erhvervsdrivende, i dette tilfælde bankenheden, som har den nødvendige ekspertise og kendskab i denne henseende.
- 56 Det følger af de ovenstående betragtninger, at det fjerde spørgsmål skal besvares med, at artikel 3, stk. 1, artikel 4, stk. 2, og artikel 5 i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at det krav om gennemsigtighed, som i medfør af disse bestemmelser påhviler en erhvervsdrivende, indebærer, at forbrugeren ved indgåelse af en aftale om lån mod sikkerhed i fast ejendom, der har variabel rentesats og indeholder en »gulvklausul«, skal sættes i stand til at forstå de økonomiske konsekvenser for ham som følge af den mekanisme, der indføres ved denne »gulvklausul«, navnlig ved at få stillet oplysninger om den tidligere udvikling af det indeks, som ligger til grund for beregningen af rentesatsen, til rådighed.

Om det tredje og det femte spørgsmål

- 57 Med det tredje og det femte spørgsmål, som skal undersøges samlet, ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 3, stk. 1, i direktiv 93/13, sammenholdt med punkt 1, litra q), i bilaget hertil, og direktivets artikel 6, stk. 1, skal fortolkes således, at et vilkår i en kontrakt om novation, som ændrer et tidligere kontraktvilkår, og hvorved en erhvervsdrivende og en forbruger gensidigt giver afkald på at anlægge et søgsmål med henblik på at gøre krav gældende vedrørende navnlig både det oprindelige vilkår, som blev ændret ved denne kontrakt om novation, og novationsvilkåret, skal kvalificeres som »urimeligt«.
- 58 Det fremgår af forelæggelsesafgørelsen, at Ibercaja Banco og XZ ved kontrakten om novation aftalte en nedsættelse af satsen i den »gulvklausul«, som fandt anvendelse i medfør af aftalen om lån mod sikkerhed i fast ejendom, samt et gensidigt afkald på søgsmål vedrørende den gamle og nye »gulvklausul«.
- 59 Eftersom et sådant vilkår om afkald er fastsat i en aftale, der er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, kan en national ret fastslå, at det er urimeligt, efter den undersøgelse, der foreskrives i artikel 3 i direktiv 93/13, forudsat at vilkåret ikke har været genstand for individuel forhandling, og inden for de i dette direktivs artikel 4, stk. 2, fastsatte grænser.

- 60 Som det fremgår af direktivets artikel 3, stk. 1, anses et kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling, for urimeligt, hvis det til trods for kravene om god tro bevirker en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser til skade for forbrugeren.
- 61 Det påhviler den nationale ret at efterprøve, om de kontraktvilkår, som den skal træffe afgørelse om, skal kvalificeres som urimelige, idet der i overensstemmelse med direktivets artikel 4, stk. 1, principielt skal tages hensyn til alle faktiske omstændigheder i sagen (dom af 7.8.2018, Banco Santander og Escobedo Cortés, C-96/16 og C-94/17, EU:C:2018:643, præmis 66).
- 62 Det tilkommer den nationale ret at afgøre, om et kontraktvilkår, henset til omstændighederne i den konkrete sag, opfylder kravene om god tro, jævnbyrdighed og gennemsigtighed. Domstolen har ikke desto mindre kompetence til af bestemmelserne i direktiv 93/13 at udlede de kriterier, som den nationale ret kan eller skal anvende ved en sådan bedømmelse (dom af 28.7.2016, Verein für Konsumenteninformation, C-191/15, EU:C:2016:612, præmis 65).
- 63 Som det fremgår af artikel 3, stk. 3, i direktiv 93/13, indeholder bilaget til dette direktiv en vejledende og ikke-udtømmende liste over de kontraktvilkår, der kan betegnes som urimelige. Dette bilags punkt 1, litra q), nævner som kontraktvilkår, der kan være urimelige, vilkår, hvis formål eller virkning er »at ophæve eller indskrænke forbrugers adgang til at rejse søgsmål eller benytte andre retsmidler«.
- 64 Den omstændighed, at en erhvervsdrivende og en forbruger gensidigt giver afkald på søgsmål vedrørende et kontraktvilkår, er endvidere ikke til hinder for, at den nationale ret undersøger, om et sådant vilkår er urimeligt, eftersom dette vilkår kan skabe bindende virkninger i forhold til forbrugeren.
- 65 I det foreliggende tilfælde fremgår det af forelæggelsesafgørelsen, at Ibercaja Banco og XZ ved kontrakten om novation for det første aftalte en nedsættelse af satsen i den »gulvklausul«, som fandt anvendelse i medfør af aftalen om lån mod sikkerhed i fast ejendom, og for det andet gav gensidigt afkald på søgsmål vedrørende den gamle og nye »gulvklausul«.
- 66 Hvad for det første angår XZ's afkald på for en national ret at gøre krav gældende vedrørende den oprindelige »gulvklausul« skal det, som det fremgår af nærværende doms præmis 25-28, bemærkes, at direktiv 93/13 ikke i sig selv er til hinder for, at en forbruger ved aftale giver kontraktligt afkald på den fordel, som han ville have kunnet udlede af, at det fastslås, at et kontraktvilkår er urimeligt, når dette afkald følger af et frit og informeret samtykke.
- 67 Som generaladvokaten har anført i punkt 70-73 i forslaget til afgørelse, skal der endvidere sondres mellem afkaldet på at rejse søgsmål, når det fastsættes i en aftale som et forlig, hvis formål netop er at afgøre en eksisterende tvist mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, og det forudgående afkald på at rejse søgsmål, som er indeholdt i en aftale indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, som det er nævnt i nærværende doms præmis 75 og 76.
- 68 Et kontraktvilkår, som foreskriver et gensidigt afkald på ethvert søgsmål, som led i en aftale, der skal afgøre en tvist, der er opstået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, vedrørende gyldigheden af et vilkår i en kontrakt, der binder disse to parter, kan imidlertid henhøre under denne aftales hovedgenstand som omhandlet i artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13 og følgelig falde uden for vurderingen af en eventuel urimelig karakter, når kontraktvilkåret er affattet klart og forståeligt, idet det påhviler den nationale ret at foretage en sådan undersøgelse.
- 69 I det foreliggende tilfælde er det den forelæggende rets opfattelse, at XZ ikke havde modtaget tilstrækkelige oplysninger om den oprindelige »gulvklausul« urimelige karakter og om de beløb, som hun kunne have fået tilbagebetalt som følge af det beløb, der uretmæssigt var blevet betalt i henhold til dette vilkår.

- 70 Det følger af nærværende doms præmis 48, at efterprøvelsen af, om et vilkår i en kontrakt, som er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, er urimeligt, skal foretages under hensyn til tidspunktet for indgåelsen af denne aftale, under hensyn til alle de omstændigheder, som den erhvervsdrivende kunne have kendskab til på dette tidspunkt, og som ville kunne påvirke den efterfølgende gennemførelse af den nævnte aftale, idet et kontraktvilkår kan indebære en skævhed mellem parterne, som først viser sig i forbindelse med gennemførelsen af denne aftale.
- 71 Selv om det tilkommer den forelæggende ret at undersøge, hvilke oplysninger Ibercaja Banco rådede over på tidspunktet for indgåelsen af kontrakten om novation, skal det bemærkes, at det følger af de oplysninger, som Domstolen råder over, at denne kontrakt blev indgået den 4. marts 2014. Ved dom nr. 241/2013 af 9. maj 2013 fastslog Tribunal Supremo (øverste domstol) som led i en sag anlagt af forbrugerorganisationer, at »gulvklausuler«, der fastsættes i aftaler om lån mod sikkerhed i fast ejendom, i princippet ikke opfyldte kravene om klarhed og gennemsigtighed og derfor kunne erklæres urimelige. Herved begrænsede Tribunal Supremo (øverste domstol) virkningerne for fremtiden af, at det fastslås, at sådanne vilkår er ugyldige. Først ved dom af 21. december 2016, Gutiérrez Naranjo m.fl. (C-154/15, C-307/15 og C-308/15, EU:C:2016:980), fastslog Domstolen imidlertid, at artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 er til hinder for en sådan begrænsning.
- 72 Selv om det på tidspunktet for indgåelsen af kontrakten om novation kunne forudses, at den oprindelige »gulvklausul«, der var bindende for XZ i forhold til Ibercaja Banco, var urimelig, ses det følgelig, at der ikke var tale om et sikkert forhold, idet denne urimelige karakter ikke var blevet fastslået mellem parterne i denne kontrakt som led i et retsligt skridt.
- 73 Desuden syntes retstilstanden på tidspunktet for indgåelsen af kontrakten om novation ikke at gøre det muligt for Ibercaja Banco at vide, om eksistensen af en urimelig »gulvklausul« skabte ret til fuldstændig tilbagebetaling af de beløb, som uretmæssigt var blevet betalt som følge af dette kontraktvilkår.
- 74 På denne baggrund tilkommer det den forelæggende ret at vurdere, hvilken grad af sikkerhed der forelå på tidspunktet for indgåelsen af kontrakten om novation vedrørende den oprindelige »gulvklausuls« urimelige karakter, således at den kan bestemme omfanget af de oplysninger, som Ibercaja Banco skulle give XZ i medfør af det krav om gennemsigtighed, som påhvilede banken ved præsentationen af vilkåret om afkald på at rejse søgsmål, samt om XZ var i stand til at forstå de retlige konsekvenser heraf for hende.
- 75 Hvad for det andet angår parterne i hovedsagens afkald på at gøre deres krav vedrørende den nye »gulvklausul« gældende for den nationale ret skal det, som generaladvokaten har anført i punkt 43 og 44 i forslaget til afgørelse, fremhæves, at en forbruger ikke gyldigt kan forpligte sig til for fremtiden at give afkald på den domstolsbeskyttelse og de rettigheder, som den pågældende har i henhold til direktiv 93/13. Forbrugeren kan nemlig pr. definition ikke forstå følgerne af at tiltræde et sådant vilkår vedrørende tvister, der kan opstå i fremtiden.
- 76 Det skal i denne forbindelse bemærkes, at artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13, som bestemmer, at medlemsstaterne skal fastsætte, at urimelige kontraktvilkår i en aftale, som en erhvervsdrivende har indgået med en forbruger, i henhold til deres nationale lovgivning ikke binder forbrugeren, er en præceptiv bestemmelse (jf. i denne retning dom af 21.12.2016, Gutiérrez Naranjo m.fl., C-154/15, C-307/15 og C-308/15, EU:C:2016:980, præmis 55). Det ville stride med denne bestemmelses præceptive karakter og bringe effektiviteten af den beskyttelsesordning, der er oprettet ved dette direktiv, i fare, hvis forbrugeren indrømmes mulighed for på forhånd at give afkald på de rettigheder, som den pågældende har i henhold til denne ordning.

77 Det følger af ovenstående betragtninger, at det tredje og det femte spørgsmål skal besvares med, at artikel 3, stk. 1, i direktiv 93/13, sammenholdt med punkt 1, litra q), i bilaget hertil, og direktivets artikel 6, stk. 1, skal fortolkes således, at:

- et kontraktvilkår, som fastsættes i en aftale, der indgås mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, med henblik på at afgøre en eksisterende tvist, og hvorved forbrugeren giver afkald på for den nationale ret at gøre krav gældende, som vedkommende kunne have gjort gældende, hvis dette kontraktvilkår ikke fandtes, kan kvalificeres som »urimeligt«, navnlig hvis denne forbruger ikke har kunnet råde over de relevante oplysninger, som satte den pågældende i stand til at forstå de retlige konsekvenser heraf for ham
- et kontraktvilkår, hvorved forbrugeren hvad angår fremtidige tvister giver afkald på at rejse søgsmål støttet på de rettigheder, som vedkommende har i medfør af direktiv 93/13, ikke er bindende for forbrugeren.

Sagsomkostninger

78 Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den forelæggende ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagsomkostningerne. Bortset fra de nævnte parters udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Fjerde Afdeling) for ret:

- 1) Artikel 6, stk. 1, i Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler skal fortolkes således, at denne bestemmelse ikke er til hinder for, at et vilkår i en aftale, der er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, og hvis urimelige karakter kan fastslås af en retsinstans, kan være genstand for en kontrakt om novation mellem denne erhvervsdrivende og denne forbruger, hvorved forbrugeren giver afkald på virkningerne af, at det fastslås, at dette vilkår er urimeligt, for så vidt som dette afkald følger af et frit og informeret samtykke fra forbrugerens side, hvilket det tilkommer den nationale ret at efterprøve.
- 2) Artikel 3, stk. 2, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at et vilkår i en aftale, der er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger med henblik på at ændre et potentielt urimeligt vilkår i en tidligere aftale indgået mellem disse parter eller med henblik på at regulere følgerne af, at dette andet vilkår er urimeligt, kan selv anses for ikke at have været genstand for individuel forhandling og kan i givet fald erklæres urimeligt.
- 3) Artikel 3, stk. 1, artikel 4, stk. 2, og artikel 5 i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at det krav om gennemsigtighed, som i medfør af disse bestemmelser påhviler en erhvervsdrivende, indebærer, at forbrugeren ved indgåelse af en aftale om lån mod sikkerhed i fast ejendom, der har variabel rentesats og indeholder en »gulvklausul«, skal sættes i stand til at forstå de økonomiske konsekvenser for ham som følge af den mekanisme, der indføres ved denne »gulvklausul«, navnlig ved at få stillet oplysninger om den tidligere udvikling af det indeks, som ligger til grund for beregningen af rentesatsen, til rådighed.
- 4) Artikel 3, stk. 1, i direktiv 93/13, sammenholdt med punkt 1, litra q), i bilaget hertil, og direktivets artikel 6, stk. 1, skal fortolkes således, at:
 - et kontraktvilkår, som fastsættes i en aftale, der indgås mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, med henblik på at afgøre en eksisterende tvist, og hvorved forbrugeren giver afkald på for den nationale ret at gøre krav gældende, som vedkommende kunne have

gjort gældende, hvis dette kontraktvilkår ikke fandtes, kan kvalificeres som »urimeligt«, navnlig hvis denne forbruger ikke har kunnet råde over de relevante oplysninger, som satte den pågældende i stand til at forstå de retlige konsekvenser heraf for ham

- **et kontraktvilkår, hvorved forbrugeren hvad angår fremtidige tvister giver afkald på at rejse søgsmål støttet på de rettigheder, som vedkommende har i medfør af direktiv 93/13, ikke er bindende for forbrugeren.**

Underskrifter